

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.13

БЕРЕЗА Ю.М.

**ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЕМ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ
ТА ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ**

Наукова стаття присвячена висвітленню особливостей розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Розглядаються типові слідчі ситуації при його розслідуванні та найбільш доцільні алгоритми дій працівників поліції для більш швидкого розслідування кримінального правопорушення.

Ключові слова: *військовослужбовець, слідчі ситуації, слідчі (розшукові) дії, тактика, організація.*

Научная статья посвящена освещению особенностей расследования незаконного завладения военным оружием, боевыми припасами и взрывчатыми веществами. Рассматриваются типичные следственные ситуации при его расследовании и наиболее целесообразные методы действий сотрудников полиции для более быстрого расследования уголовного преступления.

Ключевые слова: *военнослужащий, следственные ситуации, следственные (розыскные) действия, тактика, организация.*

The scientific article is devoted to the coverage of the characteristics of the investigation of the illegal seizure by a serviceman of weapons, combat supplies and explosives. Considered typical investigation of the situation in its investigation and the most appropriate sequence of actions of the police for faster investigation of criminal offenses are devoted too.

Key words: *serviceman, investigatory situation, investigation (investigative) action, tactic, organization.*

Вступ. Методика розслідування окремого виду злочинів включає ряд взаємопов'язаних елементів. Одним з найбільш відомих та важливих серед них є типові слідчі ситуації. Значення цієї наукової категорії не можна переоцінити, адже вона структурує, алгоритмізує весь процес кримінального провадження. Звичайно, це можливо лише у тому випадку, коли їх дослідження проведено на основі достатньої емпіричної бази з належним застосуванням наукових методів. Тому однією з важливих умов розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами є алгоритмізація послідовності проведення відповідних дій відповідно до типових слідчих ситуацій.

Дослідженню питань типових слідчих ситуацій у ході розслідування приділяли свою увагу такі вчені-криміналісти, як О.Я. Баєв, М.В. Бахарев, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, В.К. Весельський, А.В. Дулов, Ф.В. Глазирін, Л.М. Карнеєва, Ю.В. Колесник, В.О. Коновалова, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, О.В. Соловйов, С.М. Стахівський, М.І. Порубов, О.Р. Рагінов, М.В. Салтевський, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков, О.Ю. Ямпольський та інші. Але комплексного аналізу типових слідчих ситуацій розслідування

© БЕРЕЗА Ю.М. – здобувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії (Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами вченими не проводилося. Одразу слід наголосити на тому, що питання цієї наукової категорії на сьогодні має низку невирішених організаційно-тактичних проблем. Тому на практиці виникає потреба у науково-обґрунтованих криміналістичних рекомендаціях щодо типових слідчих ситуацій у розрізі розслідування конкретних кримінальних правопорушень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження типових слідчих ситуацій розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами з урахуванням сучасних потреб слідчої практики.

Результати дослідження. Починаючи розгляд зазначеної категорії, необхідно визначити, що ж ми вкладаємо в її поняття. З приводу загального її значення доречною є думка Є.С. Хижняка, який наголошує на тому, що вона, як і криміналістична характеристика, є одним із найважливіших інструментів у руках слідчого, що дає змогу максимально підвищити ефективність діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, а володіння типовими слідчими ситуаціями дає змогу слідчому визначити коло пріоритетних завдань, уникнути непотрібної витрати сил і часу [14, с. 198].

Одразу акцентуємо увагу на тому, що розслідування окремих видів кримінальних правопорушень здійснюється поступово, певними етапами. Серед них О.С. Саїнчин виділяє: початковий, наступний та завершальний. Початковий етап розслідування починається з моменту знаходження ознак вчинення злочину. З моменту встановлення особи, підозрюваної у вчиненні злочинів, і визначення ступеня її вини вирішується питання про повідомлення про підозру [10]. З огляду на наповнення кожного етапу й буде формуватися перелік відповідних слідчих ситуацій.

Загалом, слідчі ситуації, як вказують окремі вчені, дозволяють: а) належним чином зорієнтуватися у всьому різноманітті фактичного й іншого положення речей протягом розслідування з метою одержання даних для тактичних і стратегічних рішень у справі; б) висунути найбільш обґрунтовані слідчі версії і визначити (скорегувати) правильний напрямок подальшого ходу розслідування; в) намітити оптимальний вибір слідчих, оперативно-розшукових дій, криміналістичних операцій і доцільну їх черговість; г) звести до мінімуму кількість методичних рішень слідчого, заснованих на пробах і можливих помилках [17, с. 89].

З приводу визначення поняття спочатку зазірнемо до тлумачного словника, де термін «ситуація» надається як сукупність умов та обставин, що утворює певне становище, викликане тими чи іншими взаєминами людей [2, с. 1127]. Але нам необхідно визначити її через призму криміналістичного розуміння цього питання. Натепер серед учених однієї думки з приводу цього немає.

Слідчі ситуації як криміналістична категорія розглядаються протягом не одного десятиліття. Зараз цьому питанню приділяється велика увага при розгляді основних категорій криміналістичних тактики та методики. Зокрема, В.В. Лисенко наголошує на тому, що дослідження слідчих ситуацій сприяє конкретизації методик розслідування, підвищенню їх ролі та наближенню теоретичних досліджень до вимог практичної діяльності [7, с. 76-77].

У свою чергу, А.В. Іщенко зазначає, що вивчення питання слідчої ситуації як криміналістичної категорії має теоретичне та прикладне значення. Теоретичне значення розроблення цієї проблеми у загальному полягає в об'єктивній необхідності конкретизації змісту та поняття цієї наукової категорії. Його практичне значення у тому, що визначення змісту слідчих ситуацій, їх класифікація, аналіз і оцінка дають можливість об'єктивно обґрунтувати вибір варіантів методики розслідування, які найбільшою мірою відповідали б обставинам і завданням розслідування на певному етапі [5, с. 57].

Наприклад, В.П. Бахін визначає її як об'єктивну реальність, фактична обстановка та результат її пізнання, а відомості про неї – відображення цієї обстановки, які використовуються для її розуміння та впливають на неї з метою розкриття злочину [6, с. 452]. Тобто основним у даному твердженні є певні обставини події.

Р.Л. Степанюк на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів визначає типові слідчі ситуації як абстраговану штучну модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обставини, що склалися на відповідному етапі розслідування [11, с. 111].

А вже Є.С. Чернявський ситуації звукує до розслідування окремих кримінальних правопорушень, визнаючи у них інформаційну модель з найбільш значущими властивостями та ознаками процесу розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії [15, с. 405].

Отже, у криміналістиці поняття слідчої ситуації є узагальненим і фактично охоплює два поняття: 1) конкретної слідчої ситуації у кримінальній справі; 2) типової слідчої ситуації. З вра-

хуванням вище розглянутих положень можна дати наступні їх визначення. Конкретна слідча ситуація у кримінальній справі – це сукупність всіх умов, в яких здійснюється розслідування у певний його момент, і включає у себе компоненти інформаційного, процесуального, психологічного, тактичного та матеріально-технічного характеру. Типова слідча ситуація – це сукупність інформації (доказів та оперативно-розшукових відомостей), яка найбільш характерна для певного етапу розслідування у кримінальних справах окремих категорій [3, с. 203]. А.М. Васильєв визначає її як вихідні дані, які є у наявності на початковому етапі розслідування, тобто у той період, коли ще не відомо, який саме злочин вчинено, а діяти необхідно оперативно, «по гарячих слідах» [1, с. 33]. У даному випадку говориться лише про початковий етап розслідування. На нашу думку, типові слідчі ситуації повинні охоплювати всі етапи кримінального провадження.

В.О. Шершньова на основі дослідження ряду праць учених-криміналістів зробила висновок, що початкова слідча ситуація може розглядатися в двох аспектах: теоретичному (як типова стосовно конкретного виду злочину і навіть ширше – як наукова, абстрактна категорія) і практичному (як конкретна життєва ситуація у кримінальній справі, що знаходиться у провадженні слідчого, характеризує початковий етап розслідування і включає, насамперед, інформацію про результати попередніх перевірок, невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів), а її основними елементами є: першочергова інформація, отримана у ході перевірки заяв, повідомлень і відразу після порушення кримінальної справи, про подію, що містить ознаки злочину, і про осіб, причетних до цієї події; об'єктивні умови, що характеризують отримання цієї інформації (місце, час, кліматичні умови, використання науково-технічних засобів тощо); сили та засоби, що має у своєму розпорядженні слідчий для подальшої роботи щодо використання початкової інформації у цих умовах; позиція підозрюваного, потерпілого, свідків, а також результати їх протидії встановленню істини на початковому етапі розслідування та потенційна можливість протидії; інші фактори, що перешкоджають чи сприяють успішному вирішенню криміналістичних завдань (втрата речових доказів, виявлених під час огляду, явка з повинною тощо) [16].

Підсумовуючи, ми вважаємо за необхідне визначити типову слідчу ситуацію як сформовану на основі судово-слідчої практики наукову категорію, в якій відображено найбільш загальні риси обстановки та обставин події, що розкривають перебіг і стан розслідування на початковому, подальшому чи заключному етапі.

Спробуємо визначити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконно заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. З приводу основних завдань цього етапу В.В. Тіщенко наголошує на таких складових: 1. Виявлення і фіксація доказової інформації щодо злочину, який розслідується по «гарячих слідах». 2. Вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься у слідах, документах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення та фіксація. 3. З'ясування й оцінка сформованої після порушення кримінальної справи слідчої ситуації. 4. Виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин. 5. Визначення напрямку розслідування і розробка плану розслідування. 6. Обрання форми і методів взаємодії з органами і службами, що здійснюють оперативно-розшукову роботу. 7. Пошук і одержання інформації про механізм і обстановку вчиненого злочину. 8. Збирання і вивчення відомостей про особистість потерпілого. 9. Пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили злочин, їхній розшук і затримання [13, с. 137].

Стосовно слідчих ситуацій при розслідуванні окремих злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, зазначимо такі дані. Так, вивчаючи окремі аспекти процесуальних дій щодо особи, яка вчинила злочин у сфері незаконного обігу боєприпасів або вибухових речовин, зокрема «чорнокопачів», «пошукачів» боєприпасів і вибухових речовин часів Другої Світової війни, Є.С. Тесленко розглядає слідчі ситуації у контексті виявлених недоліків, що були допущені під час проведення слідчого огляду, і виділяє такі: 1) виявлений боєприпас, вибухова речовина підготовлені до вибуху або перебувають у стані, небезпечному для обігу; 2) виявлений боєприпас, вибухова речовина не підготовлені до вибуху, мають ознаки тривалого зберігання (заводське пакування), піддані демонтажу, не зібрані в єдину конструкцію [12].

Зі свого боку В.В. Єфіменко здійснив класифікацію ситуацій, що характерні для розслідування розкрадань зброї, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв, за ознаками очевидності і неочевидності злочину, способу скоєння злочину (крадіжки, грабежу, розбою), виду сховища й місця знаходження зброї та боєприпасів (склад, підрозділ, караул, сейф, стрільбище, полігон і та ін.), зв'язку зброї з військовослужбовцем (табельної, виданої для несення служби, зброї дезертира). Зокрема, до найбільш суттєвих типових ситуацій віднесено випадки втрати, розкрадання зброї зі складів арттехозброєння чи інших сховищ, при її транспортуванні, прове-

денні вантажно-розвантажувальних робіт, у результаті пожежі, урагану, землетрусу та інших стихійних лих з руйнуванням складів, інших сховищ, за участю військовослужбовців та інших осіб, її незаконним володінням і розпорядженням тощо [4, с. 151].

С.Г. Павліков виділяє наступні ситуації: 1) слідча ситуація, що супроводжується такими інформаційними даними: а) первинні дані, що послужили підставою для порушення кримінальної справи, отримано у результаті затримання особи, що має при собі вилучені з цивільного обігу предмети; б) підозрюваного затримано; в) належність вилучених предметів до зброї і боєприпасів не викликає особливих сумнівів; 2) виявлено зброю, боєприпаси, вибухові речовини або вибухові пристрої у будь-якому місці, що не вказує на їх власника; 3) вихідною інформацією, яка слугувала підставою для початку досудового розслідування, є оперативні дані або заяви громадян (організацій); 4) отримано відомості про осіб, імовірно винних у недбалому зберіганні вогнепальної зброї, або осіб, імовірно винних у неналежному виконанні обов'язків з охорони зброї, боєприпасів; 5) за матеріалами ревізії та інших перевірок отримано первинні дані про розкрадання або вимагання зброї та боєприпасів [9, с. 89-91].

В.І. Лунгу поняття етапу досудового розслідування розглядає як складову частину стадії, що пов'язана з іншими частинами загальних завдань, колом учасників та єдністю процесуальної форми. Він зазначає, що етапи послідовно змінюють один одного відповідно до вирішення конкретних завдань. Розподіл на етапи здійснюється умовно, однак є корисним з практичної та наукової точок зору, оскільки дозволяє усвідомити зміст стадії досудового розслідування, прослідкувати загальну спрямованість розвитку кримінальної справи, звернути увагу на можливі недоліки у розслідуванні [8, с. 12]. Тобто початковий етап є основним для моделювання типових слідчих ситуацій.

Провівши аналіз наведених ситуацій, а також матеріалів кримінальних проваджень, нами на початковому етапі розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами визначені наступні типові слідчі ситуації:

- військовослужбовець затриманий під час незаконного заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, наявні свідки та матеріальна доказова інформація – 3%;
- військовослужбовець затриманий невдовзі після незаконного заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, наявні свідки та матеріальна доказова інформація – 8%;
- було вчинено незаконне заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, особа не встановлена, свідки відсутні, наявна матеріальна доказова інформація – 65%;
- військовослужбовець, який вчинив незаконне заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, відомий, але переховується від слідства і суду – 21%.
- інші – 3%.

Висновки. Констатуючи вищенаведене, зазначимо, нами на початковому етапі розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами визначені наступні типові ситуації: військовослужбовець затриманий під час незаконного заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, наявні свідки та матеріальна доказова інформація; військовослужбовець затриманий невдовзі після незаконного заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, наявні свідки та матеріальна доказова інформація; було вчинено незаконне заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, особа не встановлена, свідки відсутні, наявна матеріальна доказова інформація; військовослужбовець, який вчинив незаконне заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, відомий, але переховується від слідства і суду; інші.

Список використаних джерел:

1. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. Печать. с изд. 1978 г. М.: ЛексЭст, 2002. 72 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2003. 1140 с.
3. Волобуев А.Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: дис. ... доктора юридичних наук. Національний університет внутрішніх справ МВС України: Харків, 2001. 419 с.
4. Ефименко В.В. Расследование хищений огнестрельного оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств (по материалам следственно-прокурорской практики военной прокуратуры Дальневосточного военного округа): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Владивосток, 2002. 192 с.

5. Іщенко А. Проблема слідчих ситуацій, як складова навчального курсу криміналістики. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2003. № 2. С. 57–63.
6. Криміналістика: учебник для вузов / отв. ред. проф. Н.П. Яблоков. М.: БЕК, 1995. 708 с.
7. Лысенко В.В. Расследование уклонений от уплаты налогов, совершенных должностными лицами предприятий, организаций, учреждений. Х.: Консум, 1997. 192 с.
8. Лунгу В.И. Первоначальный этап расследования преступлений: (процессуальный и организационные аспекты): автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 1991. 25 с.
9. Павликов С.Г. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования незаконного оборота оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств: дисс. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». М., 2000. 195 с. URL: <http://www.dissercat.com/content/kriminalisticheskaya-kharakteristika-ipervonachalny-eta-p-rassledovaniya-nezakonnogo-oborot#ixzz2pVzoX3QD>.
10. Саінчин О.С. Слідчі ситуації та алгоритми дій в методиці розслідування серійних вбивств. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/22719/%CE>.
11. Степанюк Р.Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. Право і безпека. 2013. № 3 (50). С. 110–115.
12. Тесленко Е.С. Криминалистическое обеспечение предварительного расследования незаконного оборота боеприпасов и взрывчатых веществ периода Великой Отечественной войны: дисс. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Краснодар, 2011. 21 с. URL: <http://lawtheses.com/kriminalisticheskoeobespechenie-predvaritelnogo-rassledovaniya-nezakonnogo-oborota-boepriso- v-zh-vzryvchatyh-veschestv-p#ixzz2pifGW1Uk>.
13. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.
14. Хижняк Є.С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні статевих злочинів. Південноукраїнський правничий часопис. 2012. № 4. С. 197–199.
15. Чернявський С.С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2010. 610 с.
16. Шершньова В.О. Типові слідчі ситуації і програма дій слідчого на початковому етапі розслідування податкових злочинів. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/26721/%D8>.
17. Яблоков Н.П. Криминалистическая методика расследования. М.: Издат-во МГУ, 1985. 120 с.